

П.Д. Бейсекова*, магистр, ст. преподаватель¹

А.Р. Уркумбаева, к.э.н., ассоц. профессор²

Ж.М. Калпакбаева, к.э.н., сениор-лектор²

М.М. Сауранова, к.э.н., сениор-лектор²

Esil University, г. Астана, Казахстан¹

Алматинский технологический университет,

г. Алматы, Казахстан²

* – основной автор (автор для корреспонденции)

e-mail: beisekova_76@mail.ru

АСТЫҚ ӨНІМДЕРІ КЛАСТЕРІ КӘСІПОРЫНДАРЫНЫҢ ЖҰМЫС ІСТЕУІНІҢ ҰЙЫМДЫҚ-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙЛАРЫН ДИАГНОСТИКАЛАУ

Мақалада Қазақстанның АӨК-нің жетекші саласы астық өнімдері кешені қаралды. Астық өнімдері кәсіпорындарының тұрақты жұмыс істеуі үшін кедергі келтіретін тетіктер анықталды. Отандық ауыл шаруашылығы кешеніндегі астық өндірісінің даму параметрлеріне үлкен әсер ете отырып, сол арқылы оның жұмыс істеуін жеделдететін немесе баяулататын экономикалық, ұйымдастырушылық, техника-технологиялық және басқа да факторлар жүйесінің күрделі өзара іс-қимылында жүргізіледі. Ағымдағы кезеңдегі әлеуметтік-экономикалық жағдайлардың күрделілігін ескере отырып, ұлттық экономиканың неғұрлым сұранысқа ие секторларындағы астық өнімдері кіші кешені ауыл шаруашылық кластеріне кіреді. Осыған байланысты ұлттық саясаттың басым бағыты аграрлық сектордың әртүрлі салаларында құлдырауды болдырмау ғана емес, сонымен қатар ел ішіндегі қажеттіліктерді толық қамтамасыз ету үшін өнім шығару көлемін ұлғайту жолдары көрсетілді. Мұндай тәсіл АӨК барлық субъектілерінің күш-жігерін біріктіруді, қызметті үйлестіруді және жоғары түпкі нәтижеге қол жеткізудегі көрсеткіштер көрсетілген.

Мақала авторлары астық өнімдері кластері салаларында өндірісті дамыту өндірістік – шаруашылық қызметті жүзеге асырудың жаңа, неғұрлым тиімді нысандарын іздеу мен пайдалануды талап ететінін атап өтті. Астық нарығы ауылшаруашылық тауар өндірушілер, дайындау, сақтау, қайта дайындау кәсіпорындарының жұмыс істеу көрсеткіштері талданды.

Қорытындыда мақалада талданылған астық өнімдері кластерінің жұмыс істеуіндегі ақауларды мейлінше азайтуға ұсыныстар көрсетілді.

Кілт сөздер: астық өнімдері, әдістері, нысандар, қатысушылар, ауылшаруашылық тауар өндірушілер, қайта өңдеуші кәсіпорындар, реттеу, өткізу, тиімділік, өндіріс, өнім, баға.

Ключевые слова: зерновые продукты, методы, объекты, участники, сельские товаропроизводители, перерабатывающие предприятия, регулирование, сбыт, эффективность, производство, продукция, цены.

Keywords: grain products, methods, objects, participants, rural commodity producers, processing enterprises, regulation, sales, efficiency, production, products, price.

JEL classification: Q1, Q18

Кіріспе. Қазақстанның АӨК-нің жетекші саласы астық өнімдері кешені болып табылады. Қазақстан экономикасының түрлі салалары мен салаларының орнықты даму траекториясына көшу кезеңінде өндірістік-шаруашылық қызметті жүзеге асырудың жаңа, неғұрлым тиімді нысандарын іздеуді және пайдалануды талап етеді. Шаруашылық жүргізудің жаңа жағдайларында барлық жерде дерлік дәнді дақылдардың егіс алаңдарының үздіксіз қысқаруымен, өндіріс көлемінің азаюымен, оның сапасының нашарлауымен қоса жүретін астық саласын жүргізудің неғұрлым экстенсивті әдістеріндегі құрылымдық өзгерістерін көрсету [1].

Ағымдағы кезеңдегі әлеуметтік-экономикалық жағдайлардың күрделілігін ескере отырып, АӨК-дегі астық өнімдері кластері ұлттық экономиканың неғұрлым талап етілетін секторларын зерттеу мақаланың өзектілігі болып табылады.

Мақаланың мақсаты. Астық өнімдері кіші кешенінің жұмыс істеуінің негізгі мақсаттары – ауыл шаруашылығы және өнеркәсіп өндірісінің азық-түлік, тұқым, жемдік астыққа, халыққа-оны қайта өңдеу өнімдеріне қажетті көлемде, ассортиментте және сапада қажеттіліктерін қанағаттандыру, резервтік қорлар мен экспорттық ресурстарды қалыптастыру. Алға қойған мақсатқа жетуде келесі міндеттерді орындаған жөн:

- зерттелініп отырған астық өнімдері кластері бойынша ғылыми еңбектерге шолу;

- астық өнімдері кластері салаларында өндірістік-шаруашылық нысандарының көрсеткіштерін талдау;

- астық өнімдері кластеріндегі кәсіпорындардың тұрақты жұмыс істеуіне кедергілерді анықтау;
- кедергілерді анықтау барысында тиімділікті жетілдіру бағыттарны ұсыну.

Өзірленген мақаланың маңыздылығы ретінде астық кешеніндегі кәсіпорындардың тиімділігін арттыру жолдарын мақсатты айқындаумен тікелей байланысты. Агроөнеркәсіптік кешеннің ерекшелігі - сақтау және өңдеу кәсіпорындары үшін шикізат аймақтары ел аумағында ретсіз орналасуы болып табылады [2].

Зерттеу әдістері. Мақаланың теориялық және әдіснамалық негізін астық өнімі кешені және ауылшаруашылық кластері бойынша ғылыми зерттеу еңбектері құрайды. Астық нарығындағы экономикалық құбылыстардағы өзгерістерді талдау барысында салыстыру мен логикалық әдістерін қолдана отырып, нәтижесі мақалада айқындалып отыр. Астық өнімі кластерінің астық өнімі кіші кешенінен негізгі айырмашылықтары кластердің үйлестіру орталығы басқаратын нақты ұйымдық құрылымы, қатысушылар арасындағы ерекше құқықтық қатынастары мен қатысушылардың өзара қарым-қатынасы өндірістік-экономикалық қатынастарды оңтайландыру мақсатында мүлдем ашық болады. Кластер ішіндегі экономикалық қатынастардың маңызды бөлігі аралық өнімдерді, ресурстар мен қызметтерді айырбастауға және сыртқы нарықта түпкілікті өнімді сатудан түсетін табысты бөлуге байланысты туындайтын бөлу қатынастарының тетігі болып табылады.

Әдебиеттік шолу. Астық өнімдері нарығының дамуын зерттеудің теориялық, әдіснамалық және қолданбалы аспектілері, құрылымын жетілдіру, оның жұмыс істеуінің ұйымдастырушылық-экономикалық механизмін әр түрлі тұрғыдан құру отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектерінде баяндалған. Өз зерттеулерінде қарастырылып отырған мәселенің теориялық және әдіснамалық негізін кеңінен атап өтті.

Тиреуов К.М. және басқалары [2] өндірістік-шаруашылық қызметтің тиімді нысандарын іске асыруды өткізуде Қазақстан экономикасының түрлі салаларында өндірілетін өнім көлемін ұлғайтуды талап етеді.

Бірқатар ғалымдардың зерттеу еңбектерінде (Айтжанова Г.О. Садықова А.К., Қасымова Б.Т.) [3] Қазақстан үшін АӨК - бұл аграрлық өнеркәсіпті дамытуға мүмкіндік беретін, азық-түлік қауіпсіздігін дамыту жағдайларына ықпал ете отырып, ауыл және тамақ өнеркәсібін қарқынды дамытудың стимуляторы болып табылады.

Рудой Е.В. пікірі бойынша [4] астық өндірісінің ғылыми-технологиялық даму қарқыны - кешенді бағалау, мәселелерін талдау және шешу жолдарын атап өтті.

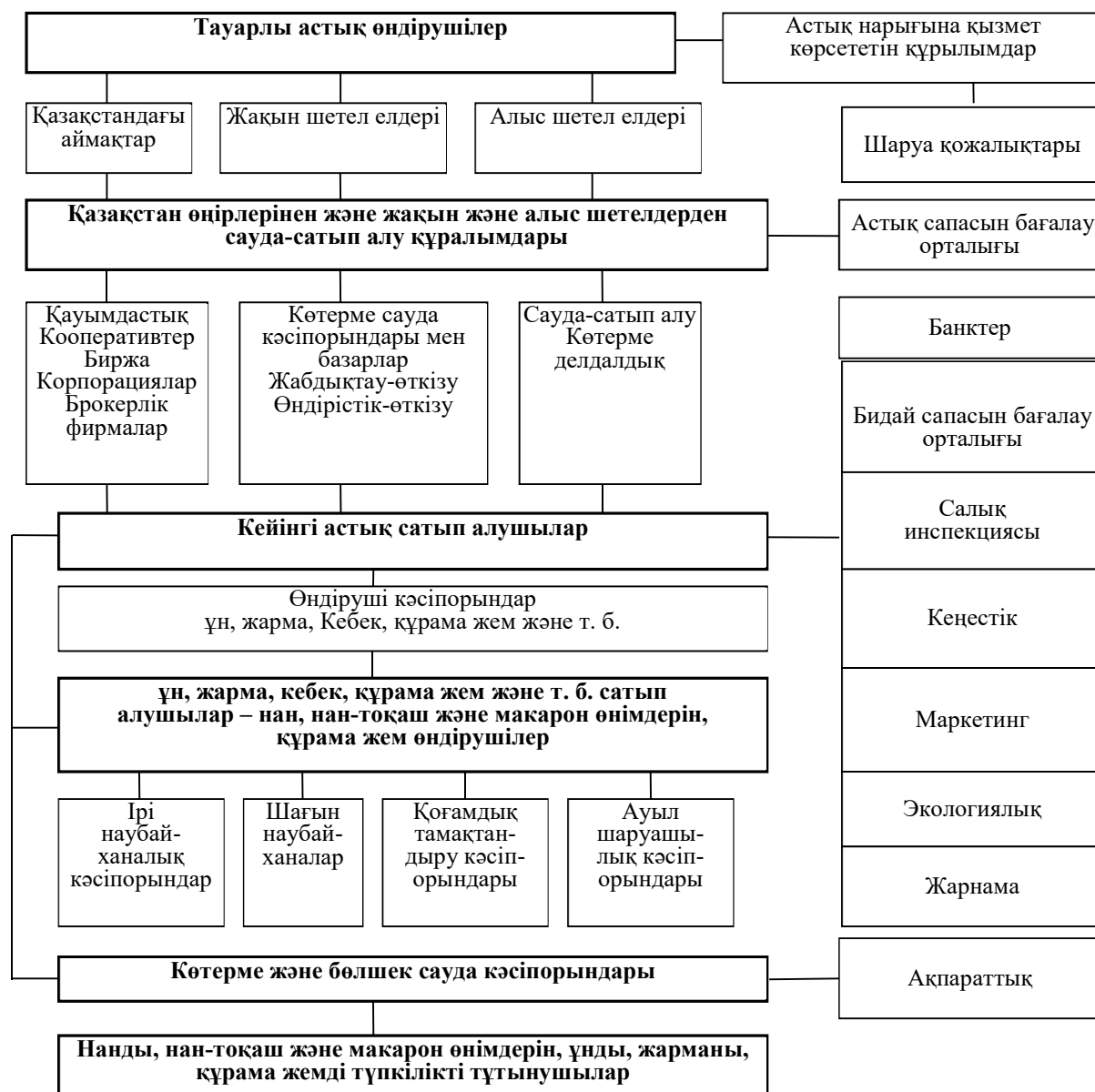
Алтухов А.И. [5] іс жүзінде астық өнімдері кешенінде нарықтық бағаларды пайдалану кезінде кейбір кәсіпорындар пайдалы, басқалары тиімсіз болады, бұл үрдіс кластерлеу кезінде де сақталуы мүмкін. Шынында да, қайта өңдеу кәсіпорындары астық дақылдарының төмен өнімділігінен туындаған ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының қосымша шығындарын өз мойнына ала алмайды.

Мизанбекова С.К. және басқалары (Калыкова Б.Б., Айтмуханбетова Д.А.) [6] кластерлердің ерекшелігі олардағы кәсіпорындар қызметінің ауқымды саласы болып табылады. Өңірдің астық өнімдері кластерінің қызметі аумақтық оқшаулауға және кластерге кіретін әртүрлі салалардың кәсіпорындары арасында, оның ішінде түпкілікті өнім өндіру үшін тығыз байланыстардың болуына негізделеді.

Болатқызы С. және басқалары (Бейсекова П.Д., Абуталипова Ж.А.) [7] астық кластері нақты ұйымдастырушылық құрылымға ие, оның маңызды бөлігі аралық өнімдер, ресурстар мен қызметтер алмасу, кірісті бөлу кезінде пайда болатын тарату қатынастарының механизмі болып табылады.

Алайда, қазіргі уақытта астық өндірісін дамытудың көптеген өзекті мәселелері, субъектілерді кластерлеудің шарттары мен мүмкіндіктері, астық саласы кәсіпорындары мен сабақтас салалардың өзара іс-қимылының қазіргі заманғы ерекшеліктері, өңірлік деңгейде астық шаруашылығын жетілдіру бағыттары бойынша жаңа зерттеулердің қажеттілігін жаңарту ұсыныстары туындап отыр.

Негізгі бөлім. Астық нарығы ауылшаруашылық тауарөндірушілер, дайындау, сақтау, қайта дайындау кәсіпорындары мен ұйымдар, сонымен қатар астық пен астық өнімдерін технологиялық тізбек бойынша өндірушіден тұтынушыға дейінгі жеткізумен қамтамасыз ететін құрылымдар субъектілерінің арасындағы экономикалық қатынастар жиынтығынан тұратын күрделі экономикалық жүйе болып ұсынылады. (1-сурет)

1-сурет. АӨК астық өнімі кіші кешенінің функционалдық-салалық құрылымы*

* Автор әдебиеттер негізінде құрастырылды.

Агроөнеркәсіптік кешеннің өндірістік байланыстары өте алуан түрлі, өйткені АӨК оның құрамына кіретін салалардың едәуір санымен ерекшеленеді. Агроөнеркәсіптік кешен салаларының салааралық өзара қарым-қатынасы ішкі, АӨК шегінде және сыртқы, одан тыс байланыстардың әртүрлі арақатынасымен сипатталады. Бұл айырмашылықтар әдетте агроөнеркәсіптік кешенді зерттеушілердің көпшілігі түрлі салаға бөлетін салалар топтарында көрінеді. Ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілердің, сақтау, қайта өңдеу, сауда ұйымдарының, делдалдық құрылымдар мен инфрақұрылымдық буындардың экономикалық өзара қарым-қатынастарының қалыптасқан нысаны, біріншіден, синергетикалық әсерге қол жеткізуге, шаруашылықтың орнықтылығын қамтамасыз етуге және өнімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ықпал етпейді, екіншіден, өндірістік-дистрибутивтік функционалдық процесті агроазық-түлік саласында импортты алмастыру стратегиясын іске асыруға бағыттайды.

Елдің АӨК саласының астық өндірісі халық шаруашылығының көптеген өндірістерінің (мал шаруашылығы, элеватор, ұн тарту, спирт өнеркәсібі) аса маңызды шикізат базисі болып табылады. АӨК-нің экономикалық өсуі мен инновациялық даму көрсеткіші дәнді дақылдар нарығының даму тенденцияларына өте тәуелді. Бұл салалық сегмент (астық өндірісі) орнықты даму векторын белгілеп, сондай-ақ экономиканың барлық аралас салалары жұмысының тиімділік деңгейін, өмір сапасының

жалпы көрсеткіші мен еліміздің азық-түлік тәуелсіздігін айқындайды. АӨК астық өнімінің кіші кешенінің құрылымында бес құрамдас элементті құрайды: материалдық-техникалық ресурстар мен астық өндіру, астықты қайта өңдеу (азық-түлік және техникалық қажеттіліктерге, құрама жем өндіру), сақтау және тасымалдау, астықты және оны қайта өңдеу өнімдерін өткізу (көтерме және бөлшек сату). Осының ішінен астық өндіру, пайдалану мен қайта өңдеу көрсеткіштерін қарастырайық.

1-кесте

2011-2021 жылдары Қазақстан Республикасында астық ресурстары және пайдалану, мың тонна*

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
I. Ресурстар											
Жыл басындағы қорлар	9334,1	20693,2	13663,8	13717,5	13154,9	13800,0	14819,0	16174,0	14462,2	11773,4	13117,8
Өндіріс	26960,5	12864,8	18231,1	17162,2	18673,7	20634,4	20585,1	20273,7	17428,6	20065,3	16375,9
Импорт	104,1	102,4	57,4	84,6	146,7	59,9	81,8	176,8	452,6	810,0	631,3
Ресурстардың жиынтығы	36398,7	33660,4	31952,3	30964,3	31975,3	34494,3	35485,9	36624,5	32343,4	32648,7	32496,1
II. Қолдану											
Өндірістік тұтыну, оның ішінде:	5655,1	5695,7	5784,9	5789,2	6456,8	6549,2	6515,5	6078,0	6036,8	5936,4	5986,6
- мал мен құс азығына	3124,5	3147,1	3266,8	3370,9	3975,2	4083,5	4351,3	3971,8	3896,9	3727,0	3812,0
- егіс мақсаттары үшін	2530,6	2548,6	2518,1	2418,3	2481,6	2465,7	2164,3	2106,2	2139,9	2209,4	2174,6
Азық-түлік мақсаттарына қайта өңдеу	4913,0	5031,2	5005,3	5025,6	4953,8	5209,3	5117,6	4944,9	4319,1	4447,3	4383,2
Басқа өнеркәсіптік пайдалану	693,7	781,9	1039,0	1141,3	1197,7	1201,8	956,6	1757,5	1925,2	2182,3	2053,8
Шығындар	630,1	387,1	659,8	498,5	831,4	896,9	922,6	659,2	582,2	489,7	536,0
Экспорт	3500,8	7787,3	5426,0	5028,9	4402,3	5476,5	5447,7	8402,9	7358,6	6556,6	6957,6
Халықтың ықтимал жеке тұтынуы	312,8	313,4	319,8	325,9	333,3	341,7	351,8	319,8	348,1	358,2	353,2
Жан басына шаққандағы ықтимал тұтыну, кг / жыл	18,8	18,7	18,8	18,8	19,0	19,2	19,5	18,5	18,8	19,1	19,0
Жыл соңындағы қорлар	20693,2	13663,8	13717,5	13154,9	13800,0	14819,0	16174,0	14462,2	11773,4	12678,1	12225,9

* Дереккөз: ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалау агенттігі, ұлттық статистика бюросы

1-кесте бойынша, 2011-2021 жылдары Қазақстан Республикасында астық ресурстары және пайдалану көрсетілген. Жыл басындағы қорлар жыл сайын артып отырғанын көруге болады. Өндіріс көлемі 10 жыл ішінде ауысып отыр, ал импорт 2011-2015 төмендегенін, 2016-2017ж.ж. қайта өрлеу жағдайында екенін көрсетіп отыр. Бұл салалық сегмент (астық өндірісі) орнықты даму векторы мен ел экономикасының барлық аралас салалары жұмысының тиімділік деңгейін айқындай отырып, азаматтарды әлеуметтік маңызы бар азық-түлікпен қамтамасыз ету деңгейін, өмір сапасының жалпы көрсеткішін, сондай-ақ еліміздің азық-түлік тәуелсіздігін көрсетеді. Біздің елімізде 2011-2021 жылдары ресурстар мен астықты пайдалану 1-кестеде келтірілген. 2-кесте 2011-2021 жылдары Қазақстанда астық өндірісі мен оны қайта өңдеу өнімінің көрсеткіштерін көрсетеді.

2- кесте

Қазақстанда астық және оны қайта өңдеу өнімдерін өндіру (2011-2021 жылдары, мың тонна)*

Көрсеткіштер	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Астық өндірісі	26960,5	12864,8	18231,1	17162,2	18673,7	20634,4	20585,1	20273,7	17428,6	20065,3	16375,9
Қайта өңдеу өнімдерін өндіру	4171,9	4163,1	4073,9	4093,7	3955,9	4205,5	4129,2	4032,1	3533,9	3642,0	3588,0

* Дереккөз: ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалау агенттігі, ұлттық статистика бюросы

2-кестенің мәліметтері бойынша астық өндірісінің айтарлықтай ауытқығанын айғақтайды. Мәселен, 2011 жылы оның көлемі 26960,5 мың тоннаны құраса, 2012 жылы олар 2,1 есеге (12864,8 мың тонна) қысқарды. 2013 жылы тағы да 5366,3 мың тоннаға немесе 1,42 есе өсім байқалды. 2014 жылы-төмендеу, 2015 жылы-келесі екі жылға созылған өсу, содан кейін қайтадан төмендеу және т. б. егер 2021 жылы астық өндірісін салыстыратын болсақ, оның көлемі 16375,9 мың тоннаны құрады, бұл 2011 жылмен салыстырғанда 10584,6-ға аз немесе 1,65 есе. 2021 жылғы көрсеткіш 2012 жылдан кейін төменнен екінші орында тұр. 2011-2021 жж. Қазақстандағы астық өндірісінің ең төмен көлемі бойынша астықты қайта өңдеу өнімін өндіру көрсеткіші талданатын кезеңде де ауытқиды, бірақ онша маңызды емес. Оның ең төменгі көлемі 2019 жылы - 3533,9 мың тонна, ал ең жоғары көлемі 2016 жылы - 4205,5, бұл 671,6 мың тоннаға немесе 1,19 есе аз.

3-кестеде Қазақстанда астықты қайта өңдеу көлемін (азық-түлік және техникалық қажеттіліктер үшін, жем өндіру үшін) бағалау үшін неғұрлым маңызды көрсеткіштердің іріктемесі көрсетілді.

3-кесте

2011-2021 жылдары Қазақстанда астықты қайта өңдеу (тамақ және техникалық қажеттіліктер үшін, жем өндіру), мың тонна*

Көрсеткіштер	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Астықты өндірістік тұтыну, оның ішінде:	5655,1	5695,7	5784,9	5789,2	6456,8	6549,2	6515,5	6078,0	6036,8	5936,4	5986,6
- мал мен құс азығына	3124,5	3147,1	3266,8	3370,9	3975,2	4083,5	4351,3	3971,8	3896,9	3727,0	3812,0
- егіс мақсаттары үшін	2530,6	2548,6	2518,1	2418,3	2481,6	2465,7	2164,3	2106,2	2139,9	2209,4	2174,6
Астықты азық-түлік мақсаттарына қайта өңдеу	4913,0	5031,2	5005,3	5025,6	4953,8	5209,3	5117,6	4944,9	4319,1	4447,3	4383,2
Астық өңдеу өнімдерін өндірістік тұтыну	376,5	375,9	377,3	389,3	403,5	419,7	375,5	363,1	383,1	403,4	393,3

* Дереккөз: ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалау агенттігі, ұлттық статистика бюросы

3-кестенің деректері бойынша төрт көрсеткіштің өсу қарқынын көруге болады. Сонымен қатар, астықты басқа өнеркәсіптік пайдалануда максималды өсім – 2021 жылы 2,96 есе, 2011 жылмен салыстырғанда, астықты қайта өңдеу өнімдерін өндірістік тұтыну көрсеткіші – 16,8 мың тоннаға немесе 1,04 есе екенін байқап отырмыз. Астықты өндірістік тұтыну егістік мақсаттарға – 356 мың тоннаға немесе 1,16 есеге, сондай – ақ астықты азық-түлік мақсаттарына қайта өңдеу көрсеткішінде-529,8 мың тоннаға немесе 1,12 есеге төмендеу байқалады.

4-кестеде АӨК астықты өңдеу өнімдерін өндіру үшін астық қажеттілігі көрсетілді. (кесте 4).

4-кесте

Өңдеу өнімдерін өндіру үшін астық қажеттілігі*

Атауы	Кәсіпорындардың әлеуетті қуаты, тонна	Ішкі қажеттілік, тонна	Әлеуетті өңдеу үшін қажетті астық мөлшері, тонна	Ішкі тұтыну үшін қажетті астық мөлшері, тонна	Әлеуетті өндіріс үшін қажетті аудан мөлшері, мың га
Ұн	5 139550	1 800 000	7342214	2 580 000	6440
Құрама жем	2418750	2 665 700	2 845 588	3 136 117	2496
Жарма	503 337	337400	1 198421	1 997 368	1 051
Спирт	30189	3719	928 892	114418	814
Барлығы			12315 115	7 827 903	10801

* Автормен әзірленді

4-кестеден көріп отырғандай АӨК өнімдерін өндіру үшін астық қажеттілігіндегі көрсетілген. Кәсіпорындардың әлеуетті қуаттылығы, астық мөлшері, ішкі тұтыну мен қажетті аудан мөлшері

қарастырылды. Осы қажеттіліктерді қанағаттандыру өңірлік кластер қатысушыларының оңтайлы экономикалық қарым-қатынасын қалыптастырады. Кластер ішіндегі экономикалық қатынастардың маңызды бөлігі аралық өнімді, ресурстарды және қызметтерді айырбастауға және сыртқы нарықта түпкілікті өнімді сатудан түсетін кірісті бөлуге байланысты туындайтын бөлу қатынастарының тетігі болып табылады.

Кластердің өзегінде айналасында инфрақұрылым ұйымдары шоғырланатын астық өндіру, сақтау және қайта өңдеу жөніндегі кәсіпорындар болуы мүмкін. Өңірлік кластерді қалыптастыру 3 кезеңде жүзеге асырылды: алдын ала кезең, оның барысында кластерлеу әлеуеті айқындалады және кластерлік жобаларды іске асыру бағдарламасы әзірленеді; негізгі кезең-өңірдегі кластерлеу процестерін жандандыру, кластерлік схемаларға қатысушылардың құрамын айқындау; аяқтаушы кезең экономикалық дамуды сипаттайтын қазандықтар негізінде кластердің жұмыс істеуін бағалауды көздейді. Өңірде астық өнімдері кластерін дамытудың тұжырымдамасы мен бағдарламасын әзірлеуді елдің әлеуметтік-экономикалық даму стратегиясымен байланыстыру қажет. Кластердің жұмыс істеу тетігінің жұмыс істеуі, түпкілікті өнім өндірісіне қатысушылардың бүкіл тізбегі бойынша тарату қатынастарын құру мәселелері күрделі болып табылады.

Бұл жағдайда кластерді сатушылар мен сатып алушылар тізбегі ретінде қарастыруға болады. Кластердің әрбір қатысушысы бір мезгілде басқа қатысушылардың өнімін сатып алушы және өз өнімін белгілі бір ішкі бағалар бойынша сатушы болып табылады.

Ұйымның кластерлік әдісі негізінде республиканың негізгі астық егетін өңірлерінің астық өндірушілерін ықпалдастыру тиімділігі өңірлердің дамуына елеулі серпін береді. Астық өнімдері кластерін қалыптастыру жағдайында күтілетін нәтижелер: астық, ұн, макарон және нан өнімдерінің басқа да түрлерінің өндірісін ұлғайту; астықтан жасалған өнімнің ассортиментін кеңейту; астықтан дайын өнім (ұн, макарон, құрғақ таңғы ас және басқалары) көлемінің экспортын ұлғайту; өндірістік қуаттардың жүктемесін арттыру, қайта өңдеуге жұмсалатын шығындарды азайту; әрбір өнімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыру және олардың рентабельділігі; қарқынды және өнеркәсіптік технологиялар бойынша ауыл шаруашылығында жұмыс істейтін шаруашылықтар үлесінің өсуі.

Зерттеу түйінін қорытындылай келе, астық өнімдері кластеріндегі кәсіпорындардың ұйымдық-экономикалық мәселелерін талдау нәтижесінде келесі тараптарды көрсетуге болады:

- елімізде 2011-2021 ж.ж. арасындағы астық ресурстары және пайдалану көрсеткіштерін талдау барысында астық өндірісіндегі салаларындағы кәсіпорындардың жұмыс істеу тиімділігін арттыру;
- астық өндірісінің ең төмен көлемі бойынша астықты қайта өңдеу өнімін өндіру көрсеткішін ұлғайту;

- астықты қайта өңдеу көлемін (азық-түлік және техникалық қажеттіліктер үшін, жем өндіру үшін) бағалау көрсеткіштерін өсіру;

- кәсіпорындардың әлеуетті қуаттылығы, астық мөлшері, ішкі тұтыну мен қажетті аудан мөлшері кеңейту.

Жоғарыда көрсетілген мәселерді шешу астық өнімдері кластерлерінің қатысушылары мен мемлекет тарапынан арнайы қаржылық ресурстарды бөлуді қажет етеді. Сонымен қатар арнайы бағдарламаларды жетілдіріп, ынталандыру механизмдері көрсетілуі керек.

Қорытынды. Осылайша, жүргізілген зерттеулер өндірістік құрамдас бөлігі мен нарықтық конъюнктурасының даму динамикасы мен үрдістері бірқатар сындарлы тұжырымдар жасауға мүмкіндік берді. Қазіргі уақытта отандық астық шаруашылығы жеделдетілген қарқынмен дамуда, бұл АӨК-нің барлық аралас салалық секторларының тұрақты жұмыс істеуін қамтамасыз етудің маңызды факторы болып табылады. Кластерлік әдіс негізінде еліміздің негізгі астық егетін өңірлерінің астық өндірушілерін интеграциялаудың тиімділігі өңірлерді дамыту нәтижесінде айтарлықтай серпін береді. Астық өнімі кластерін қалыптастыру жағдайында күтілетін нәтижелер: астық, ұн, макарон және нан өнімдерінің басқа да түрлерін өндіруді ұлғайту; астықтан өнім ассортиментін кеңейту; астықтан дайын өнім көлемінің экспортын ұлғайту (ұн, макарон, таңғы астық және басқалары); өндірістік қуаттардың жүктемесін арттыру, қайта өңдеуге арналған шығындарды азайту; қатысушылардың әрқайсысының өнімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыру кластер және олардың рентабельділігі; қарқынды және өнеркәсіптік технологиялар бойынша ауыл шаруашылығында жұмыс істейтін шаруашылықтар үлесінің өсуі. Жүргізілген теориялық-талдамалық зерттеулер нарық сегменті ретінде АӨК астық өнімі кластерін тиімді жұмыс істеуі кластер қатысушыларына мемлекеттен қолдау қажеттілігін көрсетіп отыр.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Алтухов А.И. Парадигма продовольственной безопасности России: монография [Текст] /А.И. Алтухов. – М.: Фонд «Кадровый резерв». – 2019. – 682 с.
2. Тиреуов К.М., Мизанбекова С.К., Печеная Л.Т. Интеграционные процессы – составляющая эффективной реализации государственно-частного партнерства. Проблемы агрорынка. – 2021. – (2). – С. 70-78. – <https://doi.org/10.46666/2021-2.2708-9991.08>
3. Айтжанова Г.О., Садыкова А.К., Касымова Б.Т. Финансовые стимулы развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан // Вестник КазУЭФимТ. – №1(46). – 2022. – С. 277-282. DOI 10.522602304-7216.2022.1(46).36
4. Рудой Е.В. Научно-технологическое развитие зернового производства России: комплексная оценка, проблемы и пути решения / Рудой Е.В., Петухова М.С. // АПК: Экономика, управление. – 2021. – №6. – С. 71-79
5. Алтухов А.И. Сельскохозяйственному производству страны необходима новая концепция размещения и специализации // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2019. – № 8. – С. 7-14
6. Мизанбекова С.К., Калыкова Б.Б., Айтмуханбетова Д.А. Межотраслевые экономические отношения в сфере хранения зерна и зернопродуктов. Проблемы агрорынка. – 2022. – 1(1). – С. 105-112. – <https://doi.org/10.46666/2022-1.2708-9991.12>
7. Бейсекова П.Д., Болаткызы С., Абуталипова Ж.А. Особенности зернопродуктового кластера: рыночная переориентация. Проблемы агрорынка. – 2022. – 1(1). – С. 120-127. – <https://doi.org/10.46666/2022-1.2708-9991.14>

REFERENCES

1. Altukhov A.I. (2019). Paradigma prodovol'stvennoi bezopasnosti Rossii [The paradigm of food security in Russia]. Moscow, Fond «Kadrovyyerezerv». – 682 s. [in Russian].
2. Tireuov K.M., Mizanbekova S.K., Pechenaya L.T. (2021). Integratsionnye protsessy – sostavlyayaya effektivnoi realizatsii gosýdarstvenno-chastnogo partnerstva. Problemy agrorynka. – 2021. – (2). – S. 70-78. – <https://doi.org/10.46666/2021-2.2708-9991.08> [in Russian].
3. Aitzhanova G.O., Sadykova A.K., Kasymova B.T. (2022) Finansovye stimuly razvitiya agropromyshlennogo kompleksa Respublyki Kazakhstan // Vestnik KazUEFimT. – No. 1(46). – 2022. – S. 277-282. – DOI 10.522602304-7216.2022.1(46).36 [in Russian].
4. Rudoi, E.V., Petukhova, M.S. (2021). Nauchno-tekhnologicheskoe razvitie zernovogo proizvodstva Rossii: kompleksnaya otsenka, problemy i putresheniya [Scientific and technological development of grain production in Russia: a comprehensive assessment, problems and solutions]. АПК: ekonomika, upravlenie – АIC: economics and management. – №6. – S. 71-79 [in Russian].
5. Altukhov, A.I. (2019). Sel'skokhozyaistvennomu proizvodstvu strany neobkhodima novaya kontseptsiya razmeshcheniya i spetsializatsii [The agricultural production of the country needs a new concept of location and specialization]. Ekonomikasel'skokho zyaistvennykh i pererabatyvayushchikh predpriyatii - Economics of agricultural and processing enterprises. – №8. – S. 7-14 [in Russian].
6. Mizanbekova S.K., Kalykova B.B., Ajtmuhanbetova D.A. (2021). Zernovoe hozjajstvo – osnova funkcionirovaniya zernoproduktovogo podkompleksa [Grain farming is the basis for the functioning of the grain-product subcomplex]. Problemy agrorynka-Problems of agrimarket. – №2. – S. 130-137 [in Russian].
7. Beisekova P.D., Bolatkyzy S., Abutalipova Z.A. Osobennosti zernoproduktoivogo klastera: rynochnaia pereorientatsiia. Problemy agrorynka. – 2022. – 1(1). – S. 120-127 [in Russian].

Бейсекова П.Д., Уркумбаева А.Р., Калпакбаева Ж.М., Сауранова М.М.

ДИАГНОСТИКА ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ УСЛОВИЙ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ ЗЕРНОПРОДУКТОВОГО КЛАСТЕРА

Аннотация

Большое влияние на параметры развития зернового производства в отечественном сельскохозяйственном комплексе происходит в сложном взаимодействии экономических, организационных,

технико-технологических систем и других факторов, ускоряющих или замедляющих его функционирование. Учитывая сложность социально-экономических условий текущего периода, подкомплекс зерновой продукции в наиболее востребованных секторах национальной экономики входит в сельскохозяйственный кластер. В этой связи приоритетным направлением национальной политики является не только предотвращение спада в различных отраслях аграрного сектора, но и обеспечение увеличения объемов выпуска продукции как для полного обеспечения потребностей внутри страны, так и для увеличения экспорта. Такой подход требует объединения усилий всех субъектов АПК, координации деятельности и целевой направленности на достижение высокого конечного результата.

В статье отмечено, что развитие производства в отраслях экономики Казахстана требует поиска и использования новых, более эффективных форм осуществления производственно – хозяйственной деятельности. Одним из основных методов решения данной проблемы является интеграция товаропроизводителей, позволяющая объединить все звенья цикла воспроизводства в единый комплекс в технологической цепочке «переработка сырьевых ресурсов – выпуск готовой продукции».

Beisekova P., Urkumbaeva A., Kalpakbaeva Zh., Sauranova M.

DIAGNOSTICS OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC CONDITIONS OF FUNCTIONING OF GRAIN CLUSTER ENTERPRISES

Annotation

A great influence on the parameters of the development of grain production in the domestic agricultural complex occurs in the complex interaction of economic, organizational, technical and technological systems and other factors that accelerate or slow down its functioning. Given the complexity of the socio-economic conditions of the current period, the subcomplex of grain products in the most popular sectors of the national economy is included in the agricultural cluster. In this regard, the priority direction of the national policy is not only to prevent a recession in various sectors of the agricultural sector, but also to ensure an increase in output both to fully meet domestic needs and to increase exports. Such an approach requires the combined efforts of all subjects of the agro-industrial complex, coordination of activities and a targeted focus on achieving a high final result.

The article notes that the development of production in the sectors of the economy of Kazakhstan requires the search and use of new, more effective forms of production and economic activity. One of the main methods of solving this problem is the integration of commodity producers, which allows combining all the links of the reproduction cycle into a single complex in the technological chain "processing of raw materials – production of finished products".

